

Сергій
Корсунський

ЯК БУДУВАТИ ВІДНОСИНИ З КРАЇНАМИ АЗІЇ

- Економіка
- Дипломатія
- Культурні
особливості

*Викладені у цій книзі висновки та оцінки
є особистою експертною думкою автора
і не можуть розглядатись як офіційна позиція
Міністерства закордонних справ України*

Якщо на півночі є висока гора, її охороняє Черепаха-Змія,
Якщо на сході є струмок, його охороняє Блакитний Дракон,
Якщо на півдні є оброблені поля, їх охороняє Червона Ластівка,
Якщо на заході є великий шлях, його охороняє Білий Тигр.
Таке місце є священним, і його називають
«місцем, що охороняють чотири боги — камі».

Хранитель чотирьох богів

ВІД АВТОРА

Серед усього різноманіття тем, які стосуються зовнішньої політики та економіки, писати про розбудову відносин з країнами Азії — найбільшого за територією й населенням континенту, — чи не найскладніше завдання. Тому що Азія — неймовірна. Усі найбурхливіші події сьогодення відбуваються десь тут — на Близькому Сході, у Південній Азії чи на її Південному Сході. Зверніть увагу: саме в Індо-Тихоокеанському регіоні, який, власне, й перебуватиме у центрі уваги цієї книги, розташовані дві найбільші за населенням країни світу — Китай та Індія, держава з четвертим у світі й найчисельнішим ісламським населенням — Індонезія, друга, третя і п'ята економіки світу (Китай, Японія та Індія), єдина країна, яку очолює імператор, — Японія (вона ж єдиний член G-7), чотири з п'яти комуністичних країн світу — Китай, КНДР, В'єтнам і Лаос, три королівства — Камбоджа, Таїланд і Малайзія, п'ять членів G-20 (Китай, Японія, Індія, Південна Корея, Індонезія), один постійний член РБ ООН (Китай), світові центри буддизму, даосизму та конфуціанства. Саме у цьому регіоні сконцентровано не тільки майже половину населення планети, а й близько 40% світового ВВП. Тут є держави з демократичного табору й автократичні режими, лідери інновацій і країни, що опинилися на узбіччі сучасної технологічної цивілізації. Тут досі стаються військові перевороти, як на початку 2021 року в М'янмі. Країни регіону пов'язані не тільки географією і економікою, а й спадщиною чисельних

ЯК БУДУВАТИ ВІДНОСИНИ З КРАЇНАМИ АЗІЇ

війн, історичних претензій і образ, низкою територіальних диспутів, взаємною недовірою.

Ось тільки один приклад. Ми добре знаємо про конференцію в Тегерані, що відбулась у 1943 році за участі Сталіна, Рузвельта і Черчилля. Саме на ній обговорювали основи післявоєнного майбутнього Європи. Значно менше згадують Каїрську конференцію, яка на два дні передувала зустрічі в Тегерані. У резиденції посла США в Каїрі були присутні ті самі Рузвельт і Черчилль, а третім був генералісимус Чан Кайші, який представляв Китайську республіку (саме його прихильники згодом заснували Тайвань). Сталін відмовився від участі, оскільки це могло зашкодити відносинам СРСР і Японії, з якою він підписав у 1941-му угоду про нейтралітет на п'ять років. У Каїрі вирішували не тільки питання війни в Азії, а й, наприклад, майбутнє французьких колоній в Індокитаї. І це лише одна з подій, яка вплинула на майбутнє Південно-Східної і Східної Азії. Ще тоді важливість цього регіону була очевидна основним світовим потугам.

Історія і культура Південно-Східної і Східної Азії не менш захопиви, ніж європейські. Тут кожна з країн має власне обличчя, вони цікаві кожна по-своєму, і кожній з них варто присвятити окрему книгу, а таким, як Китай, Індія чи Японія, — і не одну. Протягом тисячоліть тут, як і в Європі, виникали і зникали імперії, вирували збройні конфлікти, змінювалися кордони, створювалися і руйнувалися пам'ятники культури світового значення, ставали реальністю злети і падіння монархічних династій і бізнес-кланів. І тут, як і в Європі, відбувалися інтеграційні процеси, формувалися політичні й економічні альянси. І саме тут у наші дні зійшлися інтереси глобальних світових гравців, насамперед США, Британії, Франції, Росії, Китаю і Японії, а останнім часом і Німеччини, а отже — ЄС.

Питання взаємодії України з країнами Азії сьогодні набуває особливого значення. Співробітництво із Заходом — США, Канадою, Великою Британією, нашими сусідами з ЄС і стратегічними партнерами Балтії і Причорномор'я, інтеграція в європейські і євроатлантичні структури має органічно доповнюватись розширенням присутності України на Сході, куди поступово зміщується епіцентр світової геополітики. Економічний динамізм «малих» (Корея, Сінгапур, Гонконг і Тайвань) і «великих драконів» (Китай і Японія), «азійських тигрів» (Індонезія, Малайзія і Таїланд) і навіть одного «слона» (Індії) уже протягом чверті століття є предметом ретельного вивчення й аналізу по обидва боки великих океанів¹.

У жодній книзі неможливо викласти всі нюанси і деталі політико-економічного ландшафту, який сформувався на початку XXI століття на україноцентричному і суперечливому історичному підґрунті Східної та Південно-Східної Азії. Водночас важливо відзначити деякі факти, які неможливо заперечувати. Так, провідну роль у формуванні сучасного обличчя регіону відіграють Китай і Японія, а серед економічних потуг, які набули реальної ваги протягом останніх 50 років, заслуговують на увагу Сінгапур і Республіка Корея. На сучасному етапі зростає також вага В'єтнаму, Індонезії і Малайзії, які є важливими і як самостійні гравці, і як учасники багатосторонніх альянсів, покликаних балансувати інтереси гігантів, насамперед Китаю. Не варто забувати і про «англо-саксонський дует» Південної півкулі — Австралію і Нову Зеландію. Складна система економічних і політичних взаємовідносин на

¹ Solomon R. (1994) Other Asia: Dragons, Tigers and an Elephant. In: *The Transformation of the World Economy, 1980—93*. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1007/978-1-349-23675-6_10

ЯК БУДУВАТИ ВІДНОСИНИ З КРАЇНАМИ АЗІЇ

Індо-Тихоокеанському просторі, обумовлена комплексом історичних, географічних і соціальних факторів, потребує вивчення і врахування при формуванні будь-яких зовнішньополітичних чи бізнес-стратегій.

Мені довелося побувати у декількох країнах Південно-Східної Азії, глибоко вивчати Китай, працювати в Ізраїлі, США, Туреччині та Японії. Послів, які прибувають у Токіо і проводять зустрічі з місцевим дипкорпусом, колеги з іноземних держав зустрічають словами: «Ласкаво просимо до планети Японія!» Це тому, що за будь-яким стандартом ця країна — унікальна. Протягом тисячоліть японці багато чого запозичували спочатку від сусідів, особливо від китайців, а потім і від європейців з американцями, але в результаті робили і роблять усе по-своєму. Це розвинута демократія, проте главою держави є імператор — єдиний на планеті. У японських храмах скрізь є зображення «китайських» тигрів та драконів, як нагадування про регіональну ідентичність, проте вони інші, так би мовити, добріші. Японці користуються, окрім власних двох алфавітів, китайськими ієрогліфами («канджі»), проте читають їх по-своєму. У Японії спокійно уживаються буддизм, синтоїзм, християнство і безліч місцевих культів. Тут існують легенди, що Чингісхан був японцем і навіть Ісус Христос не був розп'ятий, а жив і помер саме у Японії. Місце поховання Спасителя, до речі, є і в Індії. Відвідуючи країни регіону, ви переконаєтесь, що міфологія Азії, багатства її культури — невичерпні.

Тож приєднуйтеся до нашої подорожі на Схід, буде цікаво. Неможливо досягнути неосяжне, проте довгий шлях, як писав Лао-Цзи, починається з першого кроку.

Колись цей шлях — крок за кроком — торував Марко Поло. Сьогодні нам легше, ніж йому.

ВСТУП

Двадцять перше століття буде, вочевидь, століттям Азії. Важко сказати, хто і коли вперше висловив цю думку, проте нині вона здається очевидною. Зміщення центру світової геополітики на Схід потребує переосмислення усталених уявлень про євразійську політику ключових країн світу. Як влучно зазначив видатний американський експерт з міжнародних відносин індійського походження Параг Ханна, у ХІХ столітті світ формувався під впливом Європи. Двадцяте століття, без сумніву, можна назвати американським. Ну а ХХІ століття належить Азії¹.

«Діти Бжезінського», які вчилися грати в геополітику на «великій шахівниці»², ніколи не сумнівалися в ключовому значенні Євразії для світових справ. Для європейсько-центричного мислення усі основні зіткнення, революції та еволюції, найпрогресивніші й найрегресивніші режими виникали і зникали саме тут, із чи не єдиним винятком Північної Америки. Однак за останні десять років стала очевидною необхідність переглянути усталений погляд на Євразію, у якому традиційно преважують американські та європейські уявлення про хід світової історії. Європа вже має власне обличчя, її політико-соціальна сутність у цілому сформована. А от з іншого краю Євразії, на

¹ Parag Khanna. *The Future is Asian: Commerce, Conflict and Culture in the XXI Century*, Simon&Shuster, 2019. <https://www.paragkhanna.com/ourasianfuture/>

² Бжезінський З. Велика шахівниця. — Фабула, 2019.

ЯК БУДУВАТИ ВІДНОСИНИ З КРАЇНАМИ АЗІЇ

основному театрі сьогоднішніх і майбутніх зіткнень інтересів ключових геополітичних гравців, ситуація геть інша. Видається важливим окреслити основне коло цих інтересів, рушійних сил і потенційних конфліктів, які неможливо не враховувати в сучасних умовах при формуванні будь-яких регіональних концепцій і стратегій. Політичні, соціальні й культурні аспекти міжрегіональної взаємодії вкрай важливі, якщо йдеться про інтереси бізнесу. Для того щоб досягти успіху в Азії, її треба розуміти.

У цій книзі ми лишимо осторонь Центральну Азію як перспективний, проте такий, що досі шукає себе, регіон і південну частину Азії, де перманентна політична нестабільність, тероризм та ісламський фундаменталізм заважають позитивному розвитку. Близький Схід потребує окремого дослідження, він сам собі континент. Насамперед сконцентруємо увагу на Індо-Тихоокеанському просторі, Східній та Південно-Східній Азії, де сьогодні розташоване промислове серце планети, проживає більше від половини населення світу, формується близько 40% світового ВВП. Тут розташовані 21 з 30 найбільших міст¹ і 80% світового виробництва чипів. Сучасна економіка побудована на технологіях — і от, за даними ОЕСР за 2020 рік, глобальна активність у сфері патентування нині сконцентрована у Японії (26%), США (19%), Китаї і Німеччині (по 10%), Кореї — (9%). Тобто на Азію припадає як мінімум 45% поданих у світі патентів, а решта майже 200 країн світу разом становлять лише 25%.

Згідно з експертними прогнозами, протягом п'яти років Південно-Східна Азія вийде у лідери за кількістю заможних осіб, чий особистий статок перевищуватиме 30 млн доларів. Тут уже проживає 36% світових мільярдерів. Серед країн регіону

¹ J. Woetzel, J. Seong. The Asianized World Has Arrived. Project Syndicate, 03.12.2019.

найбільше зростання очікується в Індонезії, Індії та Китаї. Дуже цікаво, що зростання в цих країнах обумовлюється технологічним розвитком і, наприклад, в Індонезії напряму пов'язане з перспективами розвитку е-комерції, цифрової інфраструктури та сервісів.

За сукупним економічним, людським і військовим потенціалом у цій частині світу ключову роль відіграє, безумовно, Китай — найбільший торговельний партнер ЄС, України та переважної більшості країн регіону. Країни АСЕАН, Індія, Австралія і Японія прагнуть вибудувати свою політику стосовно цього гегемона з прагматичних позицій у галузі економіки та стратегічного стримування у військово-політичній сфері. Складність цих взаємин вражає. Вони містять цілу низку двосторонніх і багатосторонніх аспектів, без яких утримати основні світові потуги від конфліктів неможливо.

Серед ключових гравців, окрім Китаю, в економічному і безпековому аспекті важливу роль відіграють Японія, Республіка Корея, Росія та Індія. Відносини між ними непрості. Територіальний спір між Індією і Китаєм нараховує вже майже 75 років і час від часу переходить у гарячу фазу. Очевидно, він не має потенціалу для швидкого остаточного розв'язання (певна річ, рано забувати й про конфлікт Індії та Пакистану — все це наслідки розпаду Британської імперії). Сам Китай досі відстоює свій суверенітет над Тибетом, Гонконгом і Тайванем. Кораблі ВМС Китаю періодично «патрулюють» острови Сенкаку на південь від Окінави, кидаючи виклик японському суверенітету над ними (певна річ, він не підлягає ані найменшому сумніву). Практично всі країни регіону дуже стурбовані активністю Піднебесної у Південно-Китайському морі та ракетною програмою Північної Кореї. Режим Кім Чен Ина становить

ЯК БУДУВАТИ ВІДНОСИНИ З КРАЇНАМИ АЗІЇ

пряму загрозу Японії і Південній Кореї, які мають гарантії безпеки США. На довершення над усією Азією нависає Росія, яка від початку розширення Російської імперії на Далекий Схід у XVII столітті прагнула стати тут ключовим гравцем попри відсутність достатніх людських ресурсів і чіткого бачення пріоритетів.

Звички Росії залишаються незмінними. Як на європейському театрі, так і на Далекому Сході Росія захоплювала території сусідніх держав (Китай та Японія — найбільш очевидні приклади), хоча й досі не зуміла вправно ними скористатися. Ще з царських часів у центрі уваги Москви перебували особливі відносини з Китаєм, у післявоєнний період до них додався спір із Японією з приводу Північних територій, радянський період запам'ятався дружбою з Індією і В'єтнамом, і вже у наші часи зареєстровані спроби втручатися в американські інтереси на Філіппінах та політику стосовно Північної Кореї (обидві невдалі). Російський слід виявився і в контексті військового перевороту в М'янмі. Водночас нині спостерігається фактичний занепад відносин Росії з Індією, яка стала учасницею Індо-Тихоокеанського квартету разом із США, Японією й Австралією.

Імперська сутність Росії нікуди не зникла ні в часи СРСР, ні в період сучасної історії. Проте часи, упродовж яких Російська імперія досить вправно доводила, що вона є невід'ємною частиною Європи, добігають безславного кінця. Попри зовнішні ознаки «європейськості» весь цей час Росія залишалась, по суті, як пише Борис Акунін¹, державою «ординського типу», такою вона й увійде в історію. Окупація Криму, вторгнення на Донбас, збитий малайзійський МН-17, низка злочинів, у тому

¹ Акунін Б. История Российского государства. От истоков до монгольского нашествия. Часть Европы. — М.: АСТ, 2014.

числі вбивства противників Кремля у Росії та в європейських столицях, серйозно погіршили відносини Москви і Заходу. Не тільки віддалені географічно США та Канада, а й «близька» Росії Європа більше не можуть терпіти режим Путіна. Злочини Кремля перепоновили чашу терпіння навіть Німеччини, яка свого часу була безпосередньо причетна до становлення на російському престолі династії Романових (насправді Гольштейн-Готторпів). Не випадково у серйозних політологічних колах Європи впевнено заговорили про те, що ера особливих відносин Німеччини й Росії наближається до завершення, а це автоматично означає погіршення ситуації у відносинах Росії та ЄС. Своєю чергою, російські аналітики відповіли на ці оцінки тезами Федора Лук'янова, який назвав те, що відбувається, «природними розбіжностями» Росії й Заходу, які «перестали бути важливими одне для одного»¹. Україн контраверсійний «Північний потік-2» є, вочевидь, останньою спробою нав'язати Європі політично мотивовану інфраструктуру, котра б, як це неодноразово було в минулому, поєднала інтереси політичних кланів Росії та низки країн ЄС. Якщо судити зі скандального візиту Джозепа Бореля до Москви у лютому 2021 року, спроби відновити з Москвою діалог, порушений агресією проти України та злочинами на території Британії та Німеччини, провалилися. Росія вкотре, а це відбувалося за останні роки неодноразово, остаточно вирішила, що її майбутнє — в Азії, хоча що під цим розуміють у Москві, окрім демонстративного зближення з Китаєм, незрозуміло.

Власне, про «розворот» Росії у бік Азії в Москві говорять зі змінною інтенсивністю десь із 2016 року, коли стало очевидним,

¹ Лукьянов Ф. Естественное расхождение. — ИРС, 13.10.2020.

ЯК БУДУВАТИ ВІДНОСИНИ З КРАЇНАМИ АЗІЇ

що окупація частини території України не мине для Москви безслідно, як це було 2008-го після війни з Грузією. Але якщо запропоноване Путіним у 2016 році «Велике Євразійське партнерство»¹, від якого дуже тхне риторикою часів ЦК КПРС, було лише першою спробою налякати Європу «переходом» Росії під іншого суверена, то з часом Кремль розпочав системну інтелектуальну обробку російського суспільства і міжнародних кіл. Основні тези було викладено очільником російської Ради з міжнародних справ Андрієм Картуновим: необхідно об'єднати Євразію, насамперед — економічно, створювати мережу зон вільної торгівлі, міжрегіональні торгово-економічні альянси і з'єднати інтеграційні проєкти². На його думку, якщо все вийде в економіці, політика і безпека ніби самі собою підтягнуться. Картунов, правда, суперечить Сергію Караганову³, на чие переконання Росія сама собі альянс, і такого масштабу, що не може бути рівноправним членом будь-яких об'єднань, вона завжди домінуватиме. Якщо уважно проаналізувати суть цієї «дискусії», складається враження, що вона є, радше, «сімейними» навколокремлівськими розборками, ніж реальними спробами виробити азійську стратегію РФ. Москві ніяк не хочеться визнавати власне ординське минуле.

Насправді, як це часто буває в Росії, бажане видається за дійсне. За винятком незначного зростання торгівлі з дружнім, стратегічним і вічним партнером — КНР (у 2020 році біля 100 млрд доларів, у сім разів менше від обсягу торгівлі проти-

¹ ТАСС: Путин предложил создать Большое Евразийское партнерство, 17.06.2016.

² Картунов А. Восемь принципов Большого Евразийского партнерства. — РСМД, 25.09.2020.

³ Караганов С. Поворот к Азии: история политической идеи. Россия в глобальной политике. 12.01.2016.

борчих США і КНР, які декілька років перебувають у стані політичного й торгового конфлікту), декількох контрактів на продаж зброї В'єтнаму, М'янмі та Індії (у низці випадків — бракованої), реального повороту Росії в Азію не спостерігається. Навіть інвестиції з КНР у Росію стрімко падають. Попри системні й послідовні зусилля колишнього прем'єр-міністра Японії Шіндзо Абе не було вирішено і територіальний спір щодо чотирьох островів на північ від Хоккайдо, які в Японії називають «Північні території». Як за таких умов, маючи лише близько 140 млн населення і ВВП, яке менше від ВВП Техасу, Росія планує «з'єднати» Південно-Східну Азію і навіть усю Євразію, — незрозуміло. Як незрозуміло і те, чому Китаю можна було повернути спірні з часів СРСР території, нехай поки що не значні за площею, а Японії — ні.

Можливо, відповідь у тому, що насправді ні про яке «Велике Євразійське партнерство» не йдеться. Це така чергова «операція прикриття». Радше, метою «розвороту Росії в Азію» була спроба серйозно вплинути на інтереси в регіоні США та їхніх союзників, які вже активно розгортають новий регіональний проєкт під назвою Індо-Тихоокеанське партнерство (ІТП) за участі США, Індії, Австралії та Японії. У Пекіні розцінюють новий формат як спробу створити «азійський варіант НАТО», у Москві — заявляють про «викручування рук Індії зі сторони Заходу» й надалі вдають, що їм майже все одно, хоча це зовсім не так. Насправді в межах ІТП обговорюються загальні виклики для провідних держав регіону та США, які мають глобальні інтереси в Південно-Східній Азії. І серед цих викликів ключовим є Китай, який безперервно нарощує економічний і військовий потенціал. Проте ще гіршим від викликів у сфері політики, економіки та безпеки, пов'язаними з Китаєм у фазі

ЯК БУДУВАТИ ВІДНОСИНИ З КРАЇНАМИ АЗІЇ

швидкого зростання, є союз Росії й Китаю. Сама по собі Росія не має ресурсів для повноцінного впливу на регіон, однак дуже цього прагне. Не здаватися молодшим партнером КНР, але при цьому відігравати роль глобального партнера для держав Південно-Східної Азії — ось надзавдання Москви, і до кінця незрозуміло, на що може піти Кремль, аби досягти бажаної мети.

Інтереси Росії і Китаю збігаються лише в одному — використовувати одне одного для посилення власних позицій у діалозі-протистоянні із Заходом¹. Китай, звичайно, зацікавлений у російських ресурсах, а Росія — у продажу їх Китаю. Але Китай має вибір, де і за яку ціну закупаються енергоносії та іншу необхідну сировину, а Росія, яка перебуває під санкціями і політичним тиском, — ні. Окрім того, Китай витіснив Росію з Центральної Азії, яку Москва завжди вважала «своєю» територією (саме КНР тепер найбільший торговельний партнер усіх п'яти республік колишнього СРСР) і фактично деактивує формат ШОС, який Москва прагнула використовувати для балансування Китаю за рахунок залучення Індії. Дуже показово, що інвестиції КНР у Росію, які досягли у 2013 році піку в 6 млрд доларів (і це при 180 млрд доларів загальних інвестицій за кордон), різко впали у 2018 році до 480 млн доларів. Причиною стали санкції Заходу проти Росії через агресію проти України — китайські компанії та банки зовсім не прагнули опинитися під дією санкцій США. Щоправда, після «піке» у 2015 році дещо зросла торгівля, але майже виключно за рахунок нафти і газу. Росія навіть практично припинила продаж КНР зброї, тому що китайці сповна скористалися своїм

¹ R. Nabil. Evaluating Russia's Pivot to Asia. Yale Journal of International Affairs, Spring 2020 Edition.

улюбленим підходом сору-paste стосовно цілої низки передових зразків військової техніки російського виробництва. Якщо у 2018 році Китай був для Росії основним експортним ринком з долею 12,5%, то для КНР Росія перебувала на 12-му місці з 1,9%. Першими були США з 19,2%. Якщо у 2013 році Росія посідала четверту сходинку серед країн, у які надходили інвестиції КНР, то у 2018 році вона опустилася на 39-те місце, а США з першого перейшли на друге.

Протягом останнього десятиліття Росія також намагалася активізувати торговельно-економічні відносини з іншими країнами регіону — Японією, Південною Кореєю та державами АСЕАН. Протягом певного періоду були досить високі очікування з обох сторін, але, наприклад, щодо Японії все припинилося після російської агресії проти України 2014 року, оскільки Японія приєдналася до західних санкцій, а переговори щодо Північних територій не дали результату. Протягом цього періоду Південна Корея входила у десятку найбільших імпортерів російських вуглеводнів (у 2018 році — на п'ятому місці). Сеул з оптимізмом розглядав можливість протягом трьох років подвоїти двосторонню торгівлю (у 2017 році — 15 млрд) до 30 млрд доларів, а також укласти угоду з Євразійським Економічним Союзом (В'єтнам таку угоду уклав). Між 2005 і 2014 роками торгівля між Росією й АСЕАН збільшилася у п'ять разів, проте навіть за такої динаміки вона склала тільки 3% від зовнішньоторговельного обсягу РФ. А у період 2014—2018 років торгівля РФ — АСЕАН зменшилася з 22,5 млрд доларів до 19,9 мільярда. Російські інвестиції в АСЕАН у 2017 році становили 0,3% від загального обсягу інвестицій, які надійшли в регіон. Отже, твердження, що Росія відіграє в регіоні важливу або хоча б помітну роль, не відповідають дійсності.

ЯК БУДУВАТИ ВІДНОСИНИ З КРАЇНАМИ АЗІЇ

Проте неможливо говорити про дипломатію країн Азії без урахування інтересів Сполучених Штатів, які присутні у регіоні не лише у вигляді військової потуги, а і як ключовий політичний та економічний гравець. Хоч яку б геометрію взаємовідносин (а в регіоні сформувалася і співіснує ціла низка геополітичних трикутників, чотирикутників і багатогранних пірамід) ми розглядали, у ній завжди є США — явно чи приховано. Саме тому не варто дивуватись, що у багатьох міжнародних рейтингах, які стосуються азійських країн, згадують і США, які є своєрідним орієнтиром для порівняння з першою п'ятіркою — Китаєм, Японією, Індією, Росією й Австралією.

Україна прагне, і цілком обгрунтовано, вибудувати власну стратегію щодо Азії. Багатолітнє забуття, у якому перебував цей вектор нашої зовнішньої політики, має бути подолане. Однак необхідно чітко усвідомлювати, що Азія — не Європа. Суть і глибина досі не вирішених протиріч між країнами регіону ґрунтується на безлічі історичних подій, які зовнішні гравці часто ігнорують. Тому спроби враховувати якнайбільше деталей і нюансів зовсім не є зайвими. Японія, приміром, воліє позиціонувати себе скоріше повноправним членом G-7, тобто країною, яка базується на цінностях Заходу, врівноважує Китай і певним чином протистоїть Росії, ніж просто однією з провідних держав Азії. Особливе зближення будь-якої країни з Китаєм, яке у цілому є природним, враховуючи економічну потугу КНР, майже напевне буде неоднозначно сприйняте іншими державами регіону. Внутрішні суперечності й конфлікти в Азії далеко не завжди так добре виявлені, як у старенькій Європі, а історичні факти й паралелі, до яких звикли європейці, не завжди сприймають в Азії настільки ж однозначно. При цьому найважливішою глобальною загрозою слід вважати зближення

Росії з Китаєм та її цілком прогнозовані спроби не допустити активізації політичного діалогу й економічної співпраці України з Індією, країнами АСЕАН і Японією.

За десятиліття європейської і євроатлантичної інтеграції ми навчилися вести досить ефективний діалог із близькими й далекими європейськими партнерами, Туреччиною, Канадою та США. Наша європейська ідентичність і євроатлантичне майбутнє вже не ставляться під сумнів. Проблема тільки у тому, що досягти безпеки і процвітання, дивлячись виключно у бік Брюсселя, неможливо. Світ занадто глобалізований, і найкращою стратегією є підтримання стратегічного балансу між різними векторами зовнішньої політики, серед яких азійський на сучасному етапі — чи не найважливіший. Азія — інша, там мислять не так, як у Парижі, Лондоні та Берліні. І, хоча батьківщиною шахів вважають Індію, на новітній «шахівниці» Євразії гратимуть, найімовірніше, у го. А ціль цієї гри — захопити якомога більшу територію на дошці камінцями свого кольору, не дозволяючи супротивнику оточити власні камінчики. Гра закінчується тоді, коли обидва гравці погоджуються, що подальші ходи жодним чином не змінять співвідношення сил на дошці. Формально гравці оголошують, що пасують, тобто відмовляються від права ходу. Після того як пас відбувається тричі підряд, гра закінчується, і гравці підраховують бали. У цій стратегії — вся Азія.

РОЗДІЛ 1

ХТО Є ХТО В АЗІЇ

Розмову про те, як будувати відносини з країнами Азії, варто розпочати з уточнення географічних термінів. Якось у Конфуція запитали: «Що б ти зробив перше, якби прийшов до влади?» — «Перше, що б я зробив, — відповів Конфуцій, — це повернув би словам їх первісний зміст». Азія занадто велика і занадто різна, щоб говорити про неї загальними термінами. Варто одразу визначити, про яку саме частину світу буде йтися далі.

Згідно з класичним визначенням, до регіону Південно-Східної Азії належать країни на південь від Китаю, на схід від Індії і на північний захід від Австралії. Трохи на північ від Південно-Східної Азії розташована Східна Азія, на захід від неї — Південна Азія та Бенгальська затока, на схід — Океанія і Тихий океан, на південь — Індійський океан та Австралія з Новою Зеландією. До Східної Азії, яка дуже нас цікавить, входять Китай та його території, Монголія, КНДР, Республіка Корея та Японія, хоча формально обидві Кореї відповідають також і географії «Південного Сходу». Умовності всім цим термінам додає ще й те, що Сінгапур і В'єтнам, які формально належать до Південного

Сходу, часто також вважають частиною Східної Азії. Крім того, для Японії всі країни «сходу» насправді розташовані на «заході», крім островів у Тихому океані й Австралії з Новою Зеландією на Півдні. Відносно новим політико-географічним терміном, який з'явився нещодавно з подачі США та Японії й зламав усі стереотипи, став Індо-Тихоокеанський простір, що складається з Індії, Японії, Австралії і самих США. Не варто забувати і про Росію, яка формально до географічних «азій» не входить, проте, безумовно, є азійською державою, насамперед цивілізаційно. Ще більша плутанина виникає, якщо заглибитися у політичну географію всієї Азії, разом з її центральною частиною і часткою Близького Сходу, яка розташована не в Північній Африці. Азія — складний континент.

Для того щоб спростити подальший аналіз, ми будемо дотримуватись класифікації країн регіону, ухваленої австралійським Інститутом Лоуї¹ — авторитетним дослідницьким центром Індо-Тихоокеанського простору. Порівнюючи у зведеному, досить складному і ретельно складеному рейтингу країни регіону за їх «потужністю», про що детальніше буде йтися далі, Інститут Лоуї вносить в аналіз також США і Росію. Про ці країни, а також про Австралію з Новою Зеландією, ми говоритимемо лише у тому контексті, у якому їх інтереси пов'язані із ситуацією у Південно-Східній та Східній Азії. Малі і великі «дракони» (або «тигри», кому як подобається) і один «слон», які визначають економічний та політичний ландшафт регіону, це дев'ять країн — Китай, Японія, Індія, Південна Корея, Сінгапур, Таїланд, Малайзія, Індонезія і В'єтнам. Саме ним, а також США і РФ, буде приділено основну увагу.

¹ Asia Power Index 2020. Lowy Institute. <https://power.lowyinstitute.org>.